

שיחות הר"ן פ"ו

[א] מנה שאומרים על החתונה אומרים מילתא דבדיחותא, ואומרים מקודם "עלא" רמז שאשה עולה עימו ואינה יורדת עימו, וזה "עלא" במילתא דבדיחותא היינו עולה עימו לכל שמחה וטוב ותענוג אבל אינה יורדת עימו (שיחות הר"ן פ"ו): דהנה ענין השחוק הוא המדרגה הגדולה והרמה ביותר (עיין פרי צדיק דרוש ו' לחודש אדר), והיא בבחי' יום הפורים שאז נעשה היחוד השלם, דהנה מצינו ראינו שעבודת היהודי מתחלת בחודש תשרי בימים הנוראים ר"ה ויום כיפור, ואחריהם באים לבחי' העבודה דהג הסוכות ושמיני עצרת ואח"כ באים להאיר אור הגנוז המאיר בחנוכה, והכל הוא בבחי' הכנה לשחוק הגדול דבחי' פורים שבו נעשה היחוד השלם והאמיתי (עיין שער הכוונות דרוש פורים).

והנה בחודש אלול עובר על כל אחד שמתעסק ומשתדל בעסק התשובה צער ובזיונות וקטנות המוחין עד שמגיע ובא לר"ה, וזה בחי' האות אל"ף שיש בו יו"ד עליון ויו"ד תחתון ווא"ו באמצע, דהנה י' העליון הוא בחינת אור ההשגה הגדולה של בחי' המשפיע בחינת משה רבינו, והי' התחתון הוא בחינת המקבל בחי' יהושע (עיין לקו"מ ו'), ובכוחו של כל יהודי לזכות להשגה הגדולה דבחי' ר"ה שמאיר בו אור והתגלות חדשה

לגמרי, אך כדי לקבל האור העליון צריך לדלג דילוג גדול בכדי לזכות לבחי' ההשגה והגילוי הזאת, כי האדם נמצא כ"כ רחוק ממדרגת העליון ומהשגתו, ולפיכך צריך ראשית כל לבוא לבחי' הוא"ו והוא בסוד הבזיונות וחלישות הדעת שכ"א צריך לעבור בכדי שיוכל לזכות להיות כלי קיבול לקבל האור הנפלא והגילוי אלקות של ר"ה.

[ב] ואמנם ישנה דרך אחרת לזכות לאור ההשגה העליונה והיא בדרך יותר פנימית ועמוקה מדרך הבושה והבזיונות, היינו בדרך השחוק שגם דרכו יכול הקטן להתקשר אל הגדול, ובדרך משל הנה כשהקטן עושה עצמו להיראות כגדול נעשה אז שחוק גדול שהרי כולם יודעים שא"א לו בשום אופן להיעשות כן, וכמו שבן אדם קל דעת שעומד לפני המלך ומראה עצמו כאילו הוא המלך אזי נעשה שחוק גדול, עד שגם המלך צוחק ועד שע"י זה באמת מתקשר הקטן להגדול, וכן הוא בענייננו דהנה באמת בחודש אלול עבודת היהודי לשבר את ליבו ולהתחרט על מעשיו ולהתבייש מעוונותיו ונפילותיו, אך תוך העבודה הזאת צריך לזכור את העניין הפנימי של השחוק בסוד שאשה עולה עם בעלה ואינה יורדת (כתובות מ"ח), כי באמת ליהודי אין שום ירידה בעולם וכל מה

"עולמתא שפירתא דלית לה עיניין
 (זוהר שמות צ"ה ע"ב), **גם רמזו על בחינת**
 (משלי כ"ה, י"ב) **כבוד אלקים הסתר דבר**
 (שיחות הרץ שם): וסוד הדבר שתחילת כל
 בבוא עת החתונה לפני היחוד הגדול
 דקוב"ה ושכינתיה הנעשה בשמיני
 עצרת מכסים לנשמות ישראל היא
 הכלה העיניי, היינו שעובר על כל
 נשמת אדם מישראל הסתרות ובושות
 קודם שהבורא ית' רוצה להתגלות אליו
 ולהתייחד עימו, ודוקא כך צריך
 להיעשות היחוד, כמו שאיתא בגמ'
 (ברכות מ"ג ע"ב) שפסיעה גסה נוטלת אחד
 מת"ק ממאור עיניו של אדם, כי לולי
 האדם היה משיג האורות של ר"ה בלי
 שום כיסוי ומחיצה, אזי היה מגשם
 כביכול האור של ר"ה והיה חושב בעצמו
 שכבר השיג באמת את אורו יתברך,
 ולכן כבוד אלקים הסתר דבר להשמיענו
 שאין לנו שום השגה אמיתית ושלמה
 באור ה', ודייקא עי"כ יוכל לזכות להשגה
 האמיתי של אור היחוד הנעשה בשמיני
 עצרת.

ד] מזה שמשליכין אופין (חישים וכדו')
לרמזו וכו' על ענין (יחזקאל א',
 כ') **אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת**
שמה ילכו האפנים, והחתן הוא בחי'
רוח: והיינו שאנו נמצאים כאן בעולם
 הזה בבחי' תרדמה בלי רוח חיים בתורה
 ותפילה, ואנו צריכים להתעורר ולידע
 שיש בנמצא בעולם רוח אלקים, והרוח
 נמצאת אצל החתן הוא ה' יתברך בבחי'
 הכתוב (בראשית א', כ') ורוח אלקים
 מרחפת על פני המים, והנה האדם נמצא

שחושב וסובר שיש לו ירידות ונפילות זהו
 באמת רק דרך שחוק והיתול, מחמת
 שרצון הבורא ית' שנרגיש הייסורים
 והמכאובים של החטאים, ומתוך כך נשוב
 אליו ביתר שאת וביתר עוז, כי לאחר
 ששבים בתשובה עולים למדרגה גדולה
 ורמה מאשר לפני החטא, וע"כ אין צריך
 היהודי להיות בצער ושברון לב כ"כ על
 מה שעובר עליו ועל כך ששום דבר
 בעבודת ה' אין הולך אצלו כשורה, ואף
 שרוצה לשוב בתשובה ורוצה שהסליחות
 והתפילות בימי הרחמים יהיו כדבעי
 למהווי מתוך תשובת אמת מ"מ אינו יכול
 להשלים הכל בתכלית, אמנם הוא מחזק
 עצמו בכך שיודע שכל הירידות הם לצורך
 עליה ואין לו באמת ירידה כלל, ואזי יוכל
 לעמוד כצור איתן ולא ליפול בדעתו
 מהנפילות והצער והבזיונות שעוברים
 עליו.

וכן ביאר העניין המגיד ממעזריטש זי"ע
 עניין השחוק בדרך משל, דדרך האב
 שמשתעשע עם בנו, תחילה האב מראה
 עצמו אל הילד ומצחק עימו, ואח"כ האב
 נחבא ממנו ואזי הילד בוכה וצווח שרוצה
 לראות שוב את אביו, ואז שוב אביו נגלה
 אליו ונעשה עי"כ שחוק גדול, וכמו כן יהודי
 צריך לדעת שהקב"ה תמיד נמצא איתו
 וכל הירידות והנפילות הם לצורך עלייה,
 ולרשב"ע יש נחת רוח גדולה במאוד
 כאשר יהודי מכיר ויודע שהוא נמצא
 תמיד איתו בכל מצב שיהיה ובכל אשר
 יפנה.

ג] מזה שמכסין הכלה כ"דעק טו"ך
 (צעיף) **כי הכלה רומזת לרחל**

בשר, דגם זהו רצון ה' שנתפלל ונייחל שיהא לנו כל טוב ברוחניות וגשמיות, אך עיקר עבודת הצדיק הוא לגלות בחי' הלוּבן העליון והתגלות כבוד וייחוד ה' בעולמו, ואין לצדיק בעולם הזה כי אם דרכי אמונה ודבקות בו ית', וכל תשוקתו ותפילתו בר"ה שיתרום ויתעלה כבודו ית' וכבוד כנסת ישראל עמרת בעלה, וזהו סוד חמץ דמ"ן הוא בחינת "מקוה נז"ן" היינו הדעת הגדול של שער החמישים (עיין לקו"מ נ"ו), והגם דוודאי שרצון הש"י שגם תבקש על עצמך להיות לך כל טוב ותענוג שבעולם, ובאמת מי שנמצא אצל המלך יכול לבקש הכל, אך העיקר הוא הרגשת יחודו יתברך בבחי' אכילת המ"ן, וזה ענין מעות שבת דמעות וכס"ף הוא ענין של השתוקקות וכיסופין להשי"ת (מגיד מישרים יתרו), אך הוא צריך להיות בבחינת שבת, שרצון הצדיק רק להשתוקק להיות דבוק באמת ואמונה אל הש"י והעיקר זה לייחל לבחי' ותמלך ה' אלקיננו.

ו] החתונה הוא בחי' סיני כמו שכתוב ביום חתונתו

זה מעמד הר סיני (תענית כ"ז ע"ב) וסיני גימ' סלם, וכתוב והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו, היינו ריקודין שבשעת ריקודין עולה ויורד כי בן דרך ריקודין שעולה את גופו ויורד את גופו וכו', ומה שהחתן דורש כמו שאמרו רז"ל ביום חתונתו זה מעמד הר סיני, לרמוז שהחתונה היא מעמד הר סיני בשביל זה הוא דורש: והיינו שזה שאנו מדברים בעניין אמונה ודבקות אין

בעולם הזה בבחינת האופנים שהם עגולים והוא להורות שלאדם יש תמיד בזה העולם עליות וירידות ופעם הוא נמצא למועלה ופעם למטה כדוגמת צורת הגלגל, אך צריך תמיד לחבר ולקשר כל מה שעובר עליו עם בחי' רוח בחי' החתן- רוח אלקים, וכן להתקשר אל הצדיקים שרוח ה' בקרבם, ועי"כ להעלות ולתקן את כל מה שעובר עליו ולחיות חיים אמיתיים בדבקות באור פני מלך חיים.

ה] מנה שנותנין כל אחד מעות שקורין "שבת" בשביל

המרקדין. על שם (תהילים ס"ה, י"ג): "מלאכי צבאות יודון יודון" היינו הם מרקדין. "ונות בית ת'חלק ש'לל" (ר"ת שבת), הם נותנין מעות "שבת" בשביל המרקדין: כי עיקר ענין החתונה היא בחי' העבודה של שבת. וזה שכתוב בתיקוני זוהר שהמזן שבני ישראל אכלו במדבר היה גוון לבן ובתוכו קצת אדמומית, והערב רב רצו רק בשר בחי' (במדבר י"א, כ"ג) תנה לנו בשר ונאכלה: ומבאר הגאון מוילנא שהערב רב רצו רק הצלחות, דבשר נקרא בשם כלים דהבשר הוא כלי הנפש (עיין ע"ה שער מ' דרוש ד') והיינו שהם ביקשו וחיפשו שיהיה להם רק הצלחות ברוחניות ובגשמיות, והוא כאשר בא יומא דר"ה ויומא דכפורי צווחין הב חב ככלבים (תקו"ז כ"ב ע"א), הב לי בני הב לי חיי וכו', דכל רצונם ותשוקתם הוא אך לקבל ולזכות לעצמם, אמנם דרך הצדיקים אע"פ שגם המה משתוקקים למעט בחי' אדמומית בחי'

הוא ע"ד דבר"ה יוכ"פ וסוכות בונים את התורה הקדושה, ובשמחת תורה מקבלים את התורה ושמחים איתה, ואז נעשה היחוד בשמיני עצרת ע"י כ"ב אותיות התורה, והיינו שאם נזכה לשמוע דרשת החתן שמתגלה אלינו בימים הללו נזכה ליחד ה' יתברך בעולם ולחוליד גילוי והשגת אלקות בכח כ"ב אותיות התורה.

[ז] הפרסומים (פזו ורכור) שעושים בשעת רקודין זה

בחי' (בראשית מ"ו, ד') אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך, כי גלות מצרים היה בשביל לברר ניצוצי קרי של אדם הראשון, והחתונה הוא תיקון ויחוד הברית שהיא בחי' אעלך גם עלה: היינו שבר"ה ויום כיפור וסוכות הוא זמן תיקון החטאים, ושורש החטאים הוא בעניני הקדושה אשר זה היה בחי' חטא אדם הראשון ומשם נעשה השורש לכל החטאים וכל הנפילות, ועניין החתונה הוא תיקון היחוד, דבחתונה מפוזרים ומכרכרים עולים ויורדים, וזה להורות שרק הש"י עצמו מתקן אותנו בבחי' אנכי אעלך, ואנו מצדנו אין אנו יכולים לתקן כלום מבלי סייעתא דשמיא, וכמו שמצלאין ביום כיפור אחר הוידוי עפר אני בחיי וק"ו במיתתי וכו', וכותב הרמב"ם (הלכות תשובה פ"ב ב') שצריך יהודי לחזור בתשובה עד שיעיד עליו יודע תעלומות שלא יחזור לכסלה עוד, ולכאורה מי יכול לעמוד בעדות כזו, אלא אומר הבעש"ט שאם יהודי מתפלל איזה תפילה אזי ברור שמיד נענה, ואם יהודי מבקש שהש"י יהא בעזרו שלא יחטא

הכוונה לבחי' אמונה גרידא אלא צריך להיות לאדם אמונה של התורה הקדושה, כי ענין הר סיני הוא ענין הדבקות בו ית' בסוד וקרבנו לפני הר סיני שהוא שורש כל התורה כולה, אך מתן תורה הוא ענין הדרשה שבזה מגלים בחי' הפרטים של האמונה, והיינו דעתה שאנו עומדים לפני ר"ה ויום כיפור ומבקשים אמונה ודבקות בו ית' שיתגלה בחי' הלובן העליון כנ"ל בסוד דלא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן (תנחומא בשלח כ'), והחתן הוא רבש"ע המתגלה בכל שנה במועדים לכל נשמות ישראל ליתן להם השגות אלקות חדשות ונפלאות, אך צריך לשמוע הדרשה מה רצון ה' מאיתנו.

זמנה שנותנין לו מעות שקורין "דרשה גישאנק" לרמוז, עלית למרום שבית שבי (תהלים ס"ה, ט') בשביל זה לקחת מתנות וזה הדרשה גישאנק שנותנין להחתן: כי צריך להרגיש שבתורה נמצא אלופו של עולם ובתורה הק' יש את כל מיני הרפואות לחולי ומכאובי הנפש, ורצון הבורא ית' להנחיל לכל יהודי אור התורה הק', ומתוך כך לפאר את ה' יתברך על הדרשה היא בחי' התורה שנתן לנו, וליתן לו כביכול מתנה ע"כ וזה ע"י שיר ושבח לחיי העולמים על אשר מסר לנו חמדת גניותיו.

מנה שהחתן דורש הדרשה היא מועילה לזיווגים כמו שכתוב (בראשית כ"ה, י"א) וישכב במקום ההוא אתוון י"ש כ"ב אותיות (תק"ו י"ח), הדרשה שהיא ככ"ב אותיות הם לזיווג: היינו דעיקר הייחוד

בזה מיד, וזה מחמת שמשמאי רוצים לשבר את ליבו בבחי' שבירי לוחות ולהראות לו לאדם שמבלי סיעתא דשמיא הוא לא יכול לקיים את כל הקבלות שקיבל על עצמו, ורק כשיכיר באפסיות כוחו יזכה באמת לשוב בתשובה שלמה ולקבל הלוחות השניות שיש להם קיום ונצחיות.

השושבין מלביש הקיטל להחתן זה
רמזו (בראשית מ"ו, ד') **"ויוסף**
ישית ידו על עיניו", כי יוסף הוא
שושבין וקיטל הוא בגד מתיב: כי עיקר העבודה של ר"ה היא בבחינת הדורמיטא (שינה) שהחתן הוא בבחינת ז"א נמצא בשינה (עיין שער הכוונות ר"ה), והיינו שהנפש האלקית של האדם שהיא כנגד בחינת ז"א נמצאת במנוחה, כי לפני שאדם מגיע לבחי' העבודה של הנסירה היינו שצריך לקבל גבורות קדושות בכדי להתחזק בעבודת ה', הוא צריך להיות מרכבה אל הז"א הוא החתן שהוא בבחינת ישן (בחי' מיתה) היינו להיות בטל לגמרי להש"י ולחוש שהוא לבדו אינו יכול לפעול ולהצליח כלום בעבודת הש"י, וזה עצמו גורם שישתוקק לקבל הגבורות ממקום יותר גבוה ממעלתו ומעבודתו, ולפיכך החתן צריך לקבל דעת גדול מהשושבין היינו שצריך לבטל כל מה שעבר עליו עד כה בכדי שיוזכה לקבל מוחין יותר גדולים ונעלים.

ט] מנה שמהפכין עצמן זה בחינת (שמות י"ט, ג') **ומשה עלה** (שמות י"ט, כ') **וירד ה' על הר סיני, שהחתונים עלו למעלה והעליונים ירדו למטה:** היינו

באמת הוא פעל שכבר לא יחטא, ואפי' אם לאחר מכן הוא כן חוטא זה כבר ענין אחר, ורק אדם אשר מאמין בגדולת הש"י ובכח התפילה יכול לבוא לבחי' שיעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לכסלה עוד, ועי"כ ה' יעזור לו שבאמת לא יחטא ויזכה לסייעתא דשמיא לבוא אל תיקונו השלם, ואף שאח"כ אין זה נראה בגילוי ויש לו ירידות ונפילות, כל זה הוא מרזי עולם שהרבש"ע מסתיר הייחוד והתיקון השלם בכדי שיהודי יבקש ויחפש את קרבת ה' עוד ועוד עד שלבסוף יזכה לראות בחוש את הייחוד האמיתי, (או מטעמים אחרים, כגון מחמת קטרוגים ואז אף שפעל פעולתו למעלה אמנם אין הוא ניכר מיד כאן בחאי עלמא, או שמשתמשים בתפילתו בשביל דברים אחרים וכו') ואמנם גם עתה מיד כאשר יהודי מאמין שמיד שמתפלל וכל פני קונו שיהא בעזרו שלא יחטא אזי תפילתו נענית ומעיד עליו קונו ויוצרו שלא ישוב לכסלו עוד ויזכה לתיקון השלם.

ח] מנה שפוסקין את הדרשה זה בחי' שבירי לוחות: וזה בסוד הכתוב (משלי ל"א, כ"א) כי כל ביתה לכוש שנים, אל תקרי שנים אלא שנים (וזהו בראשית רל"ח), היינו שצריך לידע שאין די לשוב בתשובה בפעם א' אלא צריך לשנות פעמיים, היינו לאחר שמקבל על עצמו קבלות טובות בר"ה ויום כיפור, ובפרט בזמן התקיעות כדאיתא בדברי הרש"ש זי"ע שאדם שמקבל ע"ע בזמן התקיעות לשפר ולתקן מעשיו אף בעניין אחד מיד נעשה בעל תשובה, ואמנם בד"כ בקבלה שאדם מקבל על עצמו אינו מצליח לעמוד

שהרבש"ע נמצא אך במקום החושך ממש, ועי"ז הוא ממשיך אור א"ס גם במקום החושך והצמצום ובכך הוא ממשיך וממלא עוד תוספת אור מבחי' האור א"ס דרך הקו אל תוך מציאות הצמצום.

ואיתא בזהר הקדוש שמושיה עתיד להחזיר בתשובה גם את הצדיקים כמאמר הכתוב (קוהלת ז', כ') כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא (והראשונים נחלקו האם במציאות אין שום צדיק שלא חטא או שהכוונה לסתם אנשים יראים ושלימים שהם נכשלים לפעמים בחטא אך באמת הצדיקים הגדולים אין בהם שום חטא. והאמת שאלו ואלו הם דברי אמת שמצד אחד אין הצדיקים הגדולים חוטאים בשום פעם, אך בדיק דקות שייד אצל כל אחד בחי' חטא) והקב"ה עשה כן בשביל גדולת מעלת התשובה, כי הצדיקים ממשיכים ע"י התורה ומצוות את בחי' ה"קו" אל הבריאה, אך אין זו תכלית השלמות כי הקו רק מאיר להצמצום ולא מתקנו לגמרי, ורק ע"י מצות תשובה מתבטל הצמצום ונכרך הדבר למפרע שהנפילה גורמת לגילוי יותר גדול של האור א"ס ב"ה גם במקום הצמצום, וכמו שאמר רבינו הלכות מוהר"ן שהסימן לידע אם שב בתשובה כראוי הוא, אם אחרי שעשה תשובה זכה להשגות בתורה עוד יותר מקודם החטא, כי ע"י התשובה גורם לגילוי הארה יתרה מהאור"ס לנבראים.

י' וכתב המאור ושמש בשם הבעש"ט והנועם אלימלך זי"ע שאף שצדיקים אמרו שצריך להזור כל יום

שבר"ה צריך לעבוד על בחי' תחתונים למעלה ועליונים למטה כמו שמובא אצל קריעת ים סוף, ומבאר המגיד זי"ע א שכינודע יש מסך הנקרא פרסה בין אצילות לעולמות בי"ע, היינו בין מקום גילוי אלקותו ית' לבין נשמות ישראל, וצריך לעשות היפוך אצל החתן והכלה שהם הקב"ה וכןסת ישראל כי צריך להמשיך אור הקב"ה למטה היינו בתוך מקום החטאים, כמו שאומרים אשמונו בגדנו לשון רבים לרמוז שאנו עם השכינה, כי השכינה הק' נמצאת איתנו גם במקום החטא והחושך, ותחתונים למעלה היינו דבאמת שורש נשמות ישראל הוא באצילות והרבש"ע רוצה מעימנו שנהיה דבוקים ומקושרים אליו למעלה וע"י שנשוב על חטאינו אזי בשעתא חדא וברגעא חדא חוזרים אנו להיות דבוקים וחבוקים בו ית',

והנה עתה שאנו נמצאים בזמן אשר הוא זמן תשובה, ואמרו חז"ל (פסחים נ"ד ע"א) תשובה קדמה לעולם, ומבואר בספרי המקובלים ובספרי חב"ד שמעלת התשובה גבוהה הרבה ממדרגת התורה ומצוות, כי בעת שאנו עוסקים בתו"מ אנו ממשיכים בחי' ה"קו" מאור א"ס למקום הצמצום וכדאיתא בכתבי הרש"ש הק' שהתורה הק' היא בבחי' המשכת הקו מהאור א"ס ב"ה, וכשאדם חוטא חלילה אזי הוא נפרד מאור הקו של א"ס ב"ה ונמצא במקום החושך – מקום הצמצום וההסתרה כביכול, ואמנם כששב בתשובה ומתחרט על חטאיו ורוצה לחזור להיות דבוק ביוצרו, אזי הוא מוגלה

בתשובה, מ"מ יהודי לא צריך להיכנס לעצבות בשביל כך, אלא אדרבה התשובה היא בבחי' התקשרות בעצמותו יתברך והוא גורם לגילוי אור יותר ממעשה התורה ומצוות, וכמו שהזניח דביום הכיפורים שהוא זמן מחילת עוונות העבודה של הכהן נעשית דייקא על ידי שנכנס לפני ולפנים אל בין הכרובים מקום גילוי השכינה, וזה ענין התשובה לגלות יותר את הש"י בכל מקום דוקא מתוך מקום הריחוק של החטאי, וכן כל יהודי צריך לחשוב בשעה שהוא לומד תורה ומקיים מצוות הש"י, שהוא חש בתענוג התגלות אור הש"י (דרך הקו) וכשחוטא חלילה נמצא במקום החושך, היינו שחסר לו אור התענוג הגדול הנ"ל, וכאשר הוא שב בתשובה הוא כאומר אני מאמין שהרבש"ע נמצא גם כאן, וגם כאן

במקום החושך וההעלם נמצא הש"י בעצמותו ואני משתוקק אליו ואני מאמין שאני יכול לתקן הכל כמו שארז"ל ודונות נעשות לו לזכויות (יומא פ"ו ע"ב) וזאת עיקר עבודת התשובה שבכל פעם שאומר אשמנו בגדנו וכו' יעלה דרך הכ"ב אותיות לדבקות בעצמותו יתברך שהוא דבקות גדולה יותר מאשר ע"י תורה ומצוות, דהם רק בחי' התגלות אור התענוג מהקו שנמשך מעצמותו ית', ואז ממשיך שפע ושורש חדש לתורה והמצוות שיקיים כל השנה כולה, והש"י יעזרנו שבזכות צדיקי האמת נזכה לסליחה שלימה ואמיתית, ובזכות עבודת התשובה נזכה לביאת גואל צדק כמאמר רז"ל (סנהדרין צ"ז ע"ב) אין ישראל נגאלים אלא בתשובה בביאת גואל צדק כ"ב ממש אמן.

